

PETR ULIČNÝ

ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ AV ČR, V. V. I., PRAHA

Vznik habsburské rezidence na Pražském hradě

Historie cesty císařského paláce z centra na periferii

Když v roce 1526 nastoupil na český trůn rod Habsburků, který pak zemím Koruny české vládl skoro čtyři staletí, vítal v Praze jeho prvního člena, Ferdinanda I., velkolepý královský palác, stojící v centru rozlehlého Pražského hradu. O necelé století později tam však byla situace zcela odlišná. Český král a římský císař Rudolf II. sídlil na samém okraji Pražského hradu, v topograficky nevýhodném místě, a Starý královský palác byl ponechán českým královským a stavovským úřadům a obchodníkům. I když šlo o radikální změnu a jednu z největších událostí v dějinách Pražského hradu, otázky *proč, kdy a jak* se tato velká translace rezidence odehrála, dosud nebyly položeny. Díky dochovaným písemným pramenům lze přitom podrobně sledovat celý proces, který je klíčový pro pochopení dějin ústředního místa českého státu, a zde prvně položené otázky zodpovědět.¹

Královská rezidence na Pražském hradě

Je velkým paradoxem, že přes obrovskou rozlohu Pražského hradu, do kterého se vedle královského paláce vešlo ještě několik šlechtických sídel, se rezidence, kterou si v něm po přestěhování do Prahy v roce 1583 zvolil císař Rudolf II. (vládl 1576–1611), tísnila na zcela nedůstojném místě. Zatímco starý palác, kde sídlili čeští králové z rodu Přemyslovců, Lucemburků a Jagellonců a také později Habsburkové Ferdinand I. (vládl 1526–1564) a Maxmilián II. (vládl 1564–1576), byl umístěn uprostřed hradního areálu a při pohledu z pražských měst tvořil s monumentální katedrálou sv. Víta dominantní motiv Hradu, mladý Rudolf se rozhodl svůj apartmán přesunout k Bílé věži, do malého paláce, v němž dříve jako místodržící českého krále bydlel v letech 1555–1567 arcivévoda Ferdinand II. Tyrolský. Císařská a královská rezidence se tak octla doslova mezi příkopy, které dosud západní část Hradu

¹ Dějinami vývoje Pražského hradu v době renesance se zabývaly zejména tyto studie: Oskar Pollak, *Studien zur Geschichte der Architektur Prags (1520–1620)*, *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* XXIX, 1910–1911, s. 85–170. – Jan Morávek – Zdeněk Wirth, *Pražský hrad v renesanci a baroku, 1490–1790*, Praha 1947. – Václav Vojtíšek, *Královský hrad pražský po ohni roku 1541*, in: idem, *Z minulosti naší Prahy. Kapitoly z místopisu, zřízení a života města*, Praha 1919, s. 9–38. – Jarmila Krčálová, *Poznámky k rudolfínské architektuře*, *Umění* XXIII, 1975, s. 499–526, v německé verzi otištěná jako Jarmila Krčálová, *Die rudolfínsche Architektur*, *Leids kunsthistorisch Jaarboek* I, 1982, s. 271–308. – Ivan Muchka, *Rudolf II. jako stavebník*, in: Eliška Fučíková – Beket Bukovinská – Ivan Muchka, *Umění na dvoře Rudolfa II.*, Praha 1988, s. 179–212, v německé verzi jako Ivan Muchka, *Die Architektur unter Rudolf II., gezeigt am Beispiel der Prager Burg*, in: *Prag um 1600. Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II.*, Freren 1988, s. 85–93. – Mnoho zásadních poznatků vložila do nepublikovaných stavebně historických průzkumů, které budou v hojně míře v tomto článku použity, Milada Vilímková. Z italských archivů pak přinesl cenné zprávy Guido Carrai, *I fiorentini al castello. Il progetto di Bernardo Buontalenti e Giovanni Gargioli per la nuova galleria di Rodolfo II.*, *Umění* LI, 2003, s. 370–384.

chránily, vyloučená z hradního okrsku. Neznalému pozorovateli se tak mohla vkrádat myšlenka o panovníkově „emigraci“ z areálu Hradu. Pro tento přesun musel existovat důvod zásadního charakteru, protože poloha nové rezidence byla v mnoha ohledech nevhodná. Existence příkopů omezovala budoucí možnost rozšíření apartmánu a bezprostřední sousedství s hlavní branou Hradu a mohutnou Bílou věží přinášelo obtěžující ruch hlavní hradní komunikace. Vhodná nebyla ani orientace, protože na rozdíl od starého paláce, kde se okna královských pokojů v západním křídle i části vybudované pro Ludvíka Jagellonského orientovala na západ a na východ, nové habsburské sídlo s pokoji obrácenými k jihu bylo v létě vystaveno slunečnímu žáru. Hradní ostrožna se zde navíc výrazně zahýbala, což znemožňovalo dát rezidenci přímé a výrazné jižní průčelí, které by pomohlo palác jednoznačně definovat při pohledu od města. Na podobu nového císařského paláce měla negativní vliv také určitá neprozíravost Rudolfových předchůdců, kteří původní malý palác při Bílé věži stále rozšiřovali a spojovali se starší existující zástavbou v okolí. Jižní průčelí habsburské rezidence tak nikdy nezískalo kvality, jakými se pyšnil Starý královský palác, a v rámci Pražského hradu vždy představovalo diskutabilní element. Zatímco mnoho habsburských současníků přesouvalo své paláce mimo jádra starých hradů, aby jim dala pravidelný tvar podle současné renesanční módy, na Pražském hradě panovník opustil středověký, ale pravidelně komponovaný palác ve prospěch neuspořádaných staveb v okolí hradní věže.

Při rekonstrukci tak významné události v dějinách Pražského hradu, jakou byl přesun královské rezidence k Bílé věži, je také potřeba zdůraznit tristní situaci, v níž se tento kout Hradu nacházel v roce 1583, kdy si Rudolf II. se svým dvorem zvolil Prahu za své rezidenční město. Tamní palác vybudovaný napříč bývalým velkým příkopem, přetínajícím dnešní druhé nádvoří, byl tedy vysunut mimo hlavní obvod Hradu. Rysy středověkého sídla se snažili v okolí paláce zakrývat již Rudolfovi předchůdci, ovšem způsobem, jaký situaci o mnoho nezlepšoval. Příkop byl totiž severně od paláce za císaře Maxmiliána II. v roce 1569 překryt a zamaskován dřevěnou konstrukcí, která se začala v roce 1576 propadat.²

V prvních letech Rudolfovy vlády – ještě před jeho přestěhováním do Prahy – se tomto areálu začalo s opravnými pracemi. Ve zprávě z léta roku 1580 se i přesto konstatovalo, že na Hradě je například mnoho domů s ucpanými záchody, včetně jednoho hned vedle západní vstupní brány – tedy naproti paláci u Bílé věže – který při větru zamořuje zápachem celý areál Pražského hradu.³ Tentýž problém zdůrazňoval v roce 1582 i nový císařský stavitel Ulrico Aostalli, když popisoval, jak výkaly z domu hradního hejtmana jdou rovnou do příkopu a záchody v domě Hanse Trautsona jsou v tak hrozném stavu, že se v něm nedá v létě vůbec bydlet.⁴ Trautsonovský dům byl totožný s budovou

² Milada Vilímková, *Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Pražský hrad. Střední křídlo*, Praha 1970, s. 21–23.

³ NA Praha, SM S 21/4, kart. 2096, 18. června 1580: „Unnd dieweilln man vonn reinigung unnd sicherung diesem khuniglichen schloßes ieczto tractiert, kanne meiner unterthenigsten treuen vor sorge nach, ich E.G. unnd denn herrnn nicht vorhalltenn, daß in Ierer Mäitt. kuchel, im Roßenbergischenn unnd Bernnsteinischen: wie auch in dem hauße dadurch das thor vom schloße aufn Rattschin gehet, unnd darinnen Ierer Maitt. steinschneider wohnenn, die abgieße unnd cloacae reinenn richtigenn abganng haben. Itemm das sie ieczto voll sein, unnd uberlaufenn, ein abscheulichs annsehenn, unnd uberauß großenn gestanngk vorursachenn, unnd oft die winnde gehenn, mitt großem gestandt daß ganncze schloß erfüllenn etc.“

Pramen a přepis Jaroslava Hausenblasová, ÚDU v Praze, *Studia Rudophina*.

⁴ JKSAK XII, č. 8215, s. LXII–LXIII, před 5. lednem 1582. – Milada Vilímková, *Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Pražský hrad. Jižní křídlo. Dějiny*, Praha 1972 (dále: Vilímková, *SHP JK*, 1972), s. 41–42.

zmiňovanou ve zprávě z roku 1580, která původně patřila hofmistru arcivévody Ferdinanda Tyrolského, hraběti Franzi z Thurnu, a kterou císař Maxmilián rozšířil palác u Bílé věže na západní straně. Do takového areálu se tedy v roce 1583 trvale nastěhoval Rudolf II.

Některé ze závad bylo jistě možné poměrně snadno vyřešit, jiné se však nepodařilo odstranit vlastně nikdy, a tak je na místě si položit otázku, co Rudolfa k takovému kroku vedlo. Vždyť i po dvou desetiletích byla cizímu návštěvníku zjevná nedůstojnost císařovy rezidence. Francouz Pierre Bergeron se ještě v roce 1600 zdráhal nazvat Rudolfovu rezidenci vůbec palácem. Všiml si, že zatímco císařovo sídlo se nachází na samém okraji Pražského hradu, uvnitř jeho areálu se skví Rožmberský a Pernštejnský palác. Nezbylo mu než konstatovat, že „*císař tu má jenom obytný dům obklopený jinými nádhernými sídly některých velmožů císařského dvora*“.⁵

Věčné epitaphium a idea nového paláce pro Ferdinanda I. a Maxmiliána II.

Cesta k velkému přesunu v rámci Pražského hradu začala již v době krále Vladislava Jagellonského, který po svém návratu na Pražský hrad ze Starého města pražského v roce 1483 začal nákladně přestavovat Starý královský palác.⁶ Nechal k němu přistavět nové obytné křídlo, určené zřejmě pro jeho syna Ludvíka. Pokoje pro královnu byly zřízeny odděleně, na jiném místě Pražského hradu. Stály sto metrů západně od paláce u hlavní hradní brány střežené Bílou věží. Královnin palác, stojící severně od věže, byl zničen požárem v roce 1541. Nedlouho poté si však jižně od Bílé věže vybudoval svůj palác druhorozený syn císaře Ferdinanda I., arcivévoda Ferdinand II. Tyrolský. Arcivévoda byl jmenován v roce 1547 místodržícím v Čechách a na Pražském hradě sídlil až do roku 1567. Zprvu patrně pobýval v pokojích císaře Ferdinanda ve Starém královském paláci, který požár tak nepoškodil, a kolem roku 1555 mu stavitel Hans Tirol zrekonstruoval palác u Bílé věže. Šlo však o zvláštní místo. Zatímco královo sídlo stálo v centru Hradu, vybavené vlastním okrskem vymezeným ohradní zdí, arcivévodův palác se nacházel nejen na okraji Hradu, ale byl z něho dokonce celý vysunut a neměl žádné zázemí. Zvenku byl vklíněn mezi jihozápadní nároží románské hradby a cestu spojující bránu při Bílé věži s jejím předbraním (3. a 4. hradní brána). Takové postavení vůči Hradu lze pravděpodobně vysvětlit tím, že objekt byl původně za Vladislava Jagellonského postaven s velkým důrazem na fortifikační funkci (snad jako dům hradního hejtmana). Proto byl postaven při hlavní trase Hradu, která definovala severní fasádu paláce.⁷ [1, 2]

⁵ Eliška Fučíková (ed.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze. Pierre Bergeron, Jacques Esprinhard, François de Bassompierre*, Praha 1989, s. 49–50.

⁶ Václav Mencl, *Architektura*, in: Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mencl et al., *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 94–99, 101–132.

⁷ Petr Uličný, *Palace of Queen Anne Jagiello and Archduke Ferdinand II of Tyrol by the White Tower in Prague Castle*, *Historie – Otázky – Problémy* VII, 2015, č. 2, s. 142–161. V tomto textu jsem omylem situoval královnin palác do míst pozdějšího paláce arcivévody Ferdinanda Tyrolského. Královniny pokoje pravděpodobně nestály jižně, ale severně od Bílé věže. K místnosti nad branou u Bílé věže viz též Petr Uličný, Hans and Paul Vredeman de Vries in *Rudolf II's Prague Castle*, *Studia Rudolphina* XV, 2015, s. 52–56.

Po odchodu Ferdinanda II. z Čech se funkce paláce změnila. Změnil se také jeho název. Již není popisován jako arcivévodský palác,⁸ ale jako „*přední pokoje Její Císařské Milosti*“,⁹ jejichž část byla upravena na fraucimor.¹⁰ Současně s úpravami se přijalo rozhodnutí, které mělo v budoucnu osud paláce stojícího na okraji Pražského hradu změnit.

Na západ od arcivévodova sídla se rozprostíral velký třetí hradní příkop dělící dnešní druhé nádvoří. Příkop byl v roce 1559 předělen zdí a jeho vyústění bylo proměněno v zahradu, zvanou později Rajská.¹¹ Na druhé straně příkopu, jižně od dnešní Matyášovy brány, tehdy sídlil arcivévodův hofmistr hrabě Franz z Thurnu. Ten nechal svůj dům v roce 1560 přestavět a rozšířit stavitelem Giovannim Luchesem. Brzy po dokončení prací však hrabě společně s arcivévodou odešel ze země a v roce 1566 nabídl oba domy ke koupi Maxmiliánovi II., který jeho nabídku rychle přijal.¹² Následně nechal císař mezi bývalým arcivévodským palácem a nově koupenými domy hraběte Thurna vybudovat křídlo, které obě části spojilo. Toto nové „*křídlo mezi předními pokoji Její Milosti* [tj. bývalým palácem arcivévodky Ferdinanda II.] a *bývalými domy pana hraběte Franze z Thurnu*“, postavil v roce 1567 Bonifác Wohlmüt.¹³

Maxmiliánův plán spočíval ve využití situace a rozšíření bývalého arcivévodova paláce tak, aby v něm vzniklo dostatek prostoru pro ubytování členů rodiny a fraucimoru. Reagoval tím na obtíže, jaké zažil na Pražském hradě při své korunovaci 20. září 1562. Císař Ferdinand I. se tehdy usídlil ve své rezidenci, ve Starém královském paláci, kde měl však dostatek prostorů jen pro sebe. Tehdy se ukázala pro Habsburky nepříjemná skutečnost. Ačkoli byl Pražský hrad formálně celý v držení panovníka, ve skutečnosti jej sdílel s velkým počtem jiných subjektů, na které měl omezený vliv.¹⁴ Císař tak mohl získat dojem, že mu v rozsáhlém areálu vlastně mnoho nepatří, a zjistit, že zde nemá dostatečné prostory pro zajištění pohodlí následníka trůnu. To vyznívá z dopisu zaslaného

⁸ Mattheaeus Collinus – Martinus Cuthaenus, *Brevis et svccincta descriptio pompae in honorem sacratissimi ac invictissimi imperatoris Ferdinandi primi* [...], Praha 1558, pag. Hiir–Hiiv: „... palatio Serenis: Archiducis Ferdinad“; Pierre Andrea Matthioli, *Le solenni pompe, i sverbi, et gloriosi apparati, i trionfi, i fvochi, et gli altri splendidi, et diletteuoli spettacoli, fatti alla uenuta dell'invictissimo imperadore Ferdinando primo* [...], Praga 1559, pag. Eiiir: „palazzo del Serenissimo Archiduca Ferdinando.“

⁹ NA Praha, ČDKM IV-P, kart. 192, fol. 580r a 582r, Michael Keckh české komoře, 8. července 1569: „Irer Mt: etc fordern zimmern.“ „Kay: Mt: etc forder zimmer.“

¹⁰ NA Praha, ČDKM IV-P, kart. 192, fol. 497v, Bonifác Wohlmüt Maxmiliánovi II., 30. května 1567: „Beschlislich so ist nottenn zue wissenn ob die fenster ob oder neben den thuren in der schidtwandt im gang, so das licht in die cammer, darin das frauzzimmer wonen solen unndt furmals der Fr. D. rustkhammer gewesen, hoch oder nider gemacht sollen werden, meines erachten solen sie so hoch gestelt werdenn, das ain person aus den gang nicht hinen sehen mug.“ Vilímková, *SHP JK*, 1972, s. 36–37. V roce 1569 bylo pro „*fracimor a další osoby několik hodně pokojů*“ již provedených a další vylepšeny a upraveny. NA Praha, ČDKM IV-P, kart. 192, fol. 580v, Michael Keckh české komoře, 8. července 1569: „Item inn dem vorbemelten hauß, welchs der herr von Trautson zubewonen pflegt, unnd doch alle diese heußer der Kay: Mt: etc zugehoren, wurden auf anschaffen unndt angeben ermelts hern baumaisters, unndt der Kay: Mt: etc auch Römischen kaiserin cammerfuriers fur das frauzzimmer unndt andere personen eczlich vill zimmer gemacht, eczliche außgesaubert gebessert, zugericht, unndt dan mit aller notturfftin, so darein geherren allenthalben versehen.“

¹¹ Stavitel Bonifác Wohlmüt tuto akci později kritizoval, protože zmíněná zeď nebyla dimenzovaná na tlak zeminy a hrozila zřícením. Vilímková, *SHP JK*, 1972, s. 30–31. Stěna, běžící přes příkop od arcivévodových pokojů, je dobře patrná na plánu z florentských Uffizií, vzniklém někdy kolem roku 1560. K Rajské zahradě Petr Uličný, *Zahrada arcivévodky Ferdinanda Tyrolského na Pražském hradě, zvaná Rajská*, v tisku.

¹² Milada Vilímková – František Kašička, *Pražský hrad. Jižní výběžek – Matyášova brána. I. koncept*, Praha 1967, s. 6–7.

¹³ NA Praha, ČDKM IV-P, kart. 192, fol. 580r, Michael Keckh české komoře, 8. července 1569: „Erstlichen so hat bemelter herr bawmaister [Bonifác Wohlmüt] auf der höchstgedachtisten Kay: Mt: etc bevhel, im 67. jare alhie im schloß ainen neuen stockh zwischen Irer Mt: etc fordern zimmern, unndt herrn graff Franczen vonn Turn geweßnen hauße, welche aber Ir: Mt: etc erkhaufft, unndt derselben obrister hoffmaister der herr von Trautson pflegt zubewonen, vonn grund aufgebaut, unndt gar durch außverfertiget.“ Vilímková, *SHP JK*, 1972, s. 35.

¹⁴ Podle majestátů z let 1499 a 1513 český panovník sice držel Pražský hrad ve svých rukou a vládl jeho příslušenstvím, mohl jím však svobodně nakládat, jen pokud by se nedotkl podstaty jako „*stolice důstojenství království*“. Josef Petráň, *Stavovské království a jeho kultura v Čechách (1471–1526)*, in: Homolka – Krása – Mencl et al. (pozn. 6), s. 25.

Maxmiliánovi nejvyšším kancléřem Království českého Jáchymem z Hradce těsně před korunovačním obřadem 3. května 1562. Kancléř v něm psal, že bude lepší, když se král Maxmilián s chotí ubytuje na Pražském hradě v domech pánů ze Švamberka, z Rožmberka a z Pernštejna než v pokojích arcivévody Ferdinanda II. u Bílé věže. V těchto třech palácích bylo totiž „více než dvacet čtyři světnic, mezi nimiž jsou krásné, velké a radostné pokoje se zdobenými sály“ a dostatek kuchyní a sklepů. Jáchym psal, že zmíněné domy by bylo možné vzájemně propojit a ze Švamberského paláce udělat chodbu do Vladislavského sálu. Svůj návrh pak kancléř zdůvodnil následovně: „*Pokoje Jeho Knížecí Milosti [tj. arcivévody Ferdinanda II.] jsou totiž příliš těsné a malé, jak to ostatně Vaše Královská Výsost sama milostivě viděla. A dolní pokoje jsou ještě mnohem horší a teď, v letním čase, mají zcela špatný vzduch a jsou teplé. Takže podle mého soudu by Vaše Královská Výsost spolu s milovanou manželkou byla jimi velice špatně opatřena.*“¹⁵

„Externí“ arcivévodský palác na Pražském hradě tedy teoreticky umožňoval ubytování následovníka trůnu. Jeho úroveň – ač šlo o budovu renovovanou o několik let dříve – však podle dobového svědectví ani zdaleka nedosahovala kvalit paláců tří šlechtických rodů, postavených v době panování Ferdinanda I. přímo v areálu Pražského hradu. Habsburkové cítili, že mají na Pražském hradě bolestivý nedostatek „*krásných*“ a „*veselých*“ pokojů, které si museli půjčovat od šlechticů sídlících na samém Pražském hradě. Ferdinand proto prostřednictvím arcivévody Ferdinanda nařídil berníkům Království českého ještě před korunovaci, dne 6. srpna roku 1562, aby z daní svolených na tento rok dali 500 kop gr. č. „*na stavení pokojův pro Jeho Milost krále Maxmiliána, pana bratra našeho nejmilejšího*“.¹⁶ Místo stavby nových pokojů arcivévoda Ferdinand však v roce 1564 koupil čtyři domy sousedící od severu s Bílou věží (z nichž jeden býval královninou rezidencí), které Maxmilián nechal v roce 1567 adaptovat Wohlmudem.¹⁷ Podobně pak když Maxmilián koupil v roce 1566 Thurnovy domy, měl císař další příležitost citlivé místo v kapacitě Hradu vyřešit. Krátké křídlo, které mezi bývalým arcivévodským palácem a Thurnovými domy Maxmilián postavil, totiž rozlohou odpovídalo zadání z roku 1562 na vystavění nových královských pokojů. Méně hodnotný arcivévodský palác byl přitom přeměněn na obydlí fraucimoru.

Ubytovací problém na Pražském hradě tak byl alespoň zčásti vyřešen Maxmiliánovým křídlem a nákupem sousedních domů. Protože však šlo architektonicky o stavbu podobně utilitárního rázu jako

¹⁵ HHStA Wien, Familienakten, kart. 4, Konv. 2. Jáchym z Hradce Maxmiliánu II., 3. května 1562: „*Dieweñ sich nunmals die zeyt zu derselbenn glücklichen cronung nahet, so hab ich nit unnterlassenn wollenn, allain Euer Kun: W: ein klaine vermeldung von wegen Euer Kun: W: unnd derselben geliebsten gemahl-zimmer alhier zu thun. Unnd wie ich vormals Euer Kun: W: unnterthänigste anzaigung derhalben gethann. Kan ich nochmals bey mir anderst nit befindenn, allain das es viell besser were, das Euer Kun: W: sampt derselben geliebsten gemahl diese dray heußer, des von Schwannbergs, herrn von Rosenbergs, unnd des vonn Pernstains einnembem, dann in Irer Dcht: erzherzog Ferdinanden- zimber sein sollten. Dann in dennselben dreyen heußer uber die vierunndzwaynzig stueben, unter welchen schöne, große, lustige gemach mit zierlichen palasten sind, deßgleichenn kuchen, keller zu aller notturfft genug. Unnd durch alle drey heußer möcht ein feiner durchgang gemacht werdenn. Darnach auch aus des von Schwanbergs hauß ein gang biß auf denn saal. Der Fh: Dcht: aber zimber seind gar enge unnd klain, wie dann Euer Kun: W: selbst gnedigst gesehen habenn, unnd die unnterzimber seind noch viell schlechter, unnd yeczto in summerzeytten ein gar bosen geschmack haben, unnd warm sein. Also das furwahr meines erachtens Euer Kun: W: sampt derselben geliebsten gemahl damit gar übell versehen sein würden. Das alles schreyb Euer Kun: W: ich aus gueter treuherziger maynung.*“ Vilímková, SHP JK, 1972, s. 28–29. K tomu též Václav Bůžek, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 91.

¹⁶ NA Praha, SM S 21/4, kart. 2096, sv. 5, fol. 183r, arcivévoda Ferdinand berníkům, 6. srpna 1562.

¹⁷ Milada Vilímková – František Kašička, *Stavební proměny Středního křídla Pražského hradu, Památky a příroda XXXVII*, 1977, s. 133.

bývalý arcivévodský palác, image habsburských paláců na Pražském hradě se tím o mnoho nevyšlešil. Samotní architekti, kteří pro Habsburky na Hradě pracovali, si tento problém velmi dobře uvědomovali a soustavně na něj upozorňovali. Byli to také oni, kdo navrhovali dát Pražskému hradu lesk, jaký by odpovídal sídlu římského císaře. Jejich volání po radikální proměně hlavní panovnické rezidence v českých zemích však v době neustálého nedostatku financí nenacházelo patřičnou odezvu.

Jejich nerealizované návrhy se přitom týkaly stavby skutečně v rámci struktury Pražského hradu pozoruhodné. Zahrnovaly propojení Starého královského paláce s „externím“ palácem u Bílé věže pomocí nového křídla a vybudování dalšího vstupu do Pražského hradu. První, kdo s těmito tezemi přišel, byl stavitel Hans Tirol. V květnu roku 1554 vyzýval krále Ferdinanda, aby mezi rekonstruovaným palácem a královskou rezidencí nechal zbudovat velkolepou stavbu, která by připomínala jeho věčnou památku.¹⁸ Tento návrh však nebyl akceptován. Hans Tirol o tom trpce psal s odstupem jednoho desetiletí ještě v roce 1564 v dopise adresovaném arcibiskupovi Brusovi z Mohelnice, pro kterého v letech 1562–1563 přestavoval palác na Hradčanech. V listu uvádí, že by se celé jím zamýšlené dílo mohlo postavit za čtyři roky a připomíná, že se celou dobu snažil, aby byl římský císař lépe opatřen a aby mu pomohl od nevhodného obydlí na Pražském hradě, které je dle jeho názoru celé zemi jenom k hanbě a posměchu. „*A stejně tak na Hradčanech*“, píše, „*kde se staví obrovské domy (čimž myslel Lobkovický, dnešní Schwarzenberský palác, budovaný v letech 1562–1567), kde nelze pro výkaly a odpadky projít, také nejsou žádné pořádné brány, cesty ani most, což je nedostatečné u takového královského zámku. To není chvályhodné, ale opovrženíhodné, nepěkné a škodlivé*“, a obvinil z této situace nejmenovanou osobu, čimž nepochybně myslel svého konkurenta Bonifáce Wohlmuta, který Hanse Tirola nahradil ve funkci hradního stavitele.¹⁹

I když Tirolův návrh nebyl realizován, nezapomnělo se na něj. Ironií však je, že se k němu v letech 1568–1569 vrátil právě Bonifác Wohlmut, který jej ovšem neprezentoval jako plán Tirolův, ale jako původní záměr samého Ferdinanda I. Prvně se o tom rozepisuje v březnu roku 1568: „*Kdyby Její Milost římský císař nechala udělat novou stavbu mezi velkou tabulnicí vedle sálu a novým stavením Knížecí Jasnosti [tj. mezi západním křídlem Starého královského paláce a paláce u Bílé věže], kde je nyní chodba na staré zdi, byla by to opravdová císařská rezidence, a také věčné epitaphium a památník. Zároveň by nemohla být provedena žádná užitečnější a velkolepější stavba, jak dlouho*

¹⁸ Vilímková, *SHP JK*, 1972, s. 25–26.

¹⁹ APH, DK, i. č. 193, Hans Tirol Antonínu Brusovi z Mohelnice, 13. října 1564: „*Und eben also scheint auch der Ratchin, da so gewaltliche heuser erpaut werden, da man vor koth und unflath weder hinder sich, noch fur sich nit khan, auch hat es khain rechti portten, wegen noch steg nit, wie sich gebrich in ain solches khonigelichs schloß, dises ist mit loblich, sonder verachtlich unlustig und schedlich, derselben Ich wais gueti ursachen werden Ier Mt: etc. nit ain anders einsehen in dem haben, so werden Ier Mt. etc. fortter wie bischer in hochster beschwerd sterken, und nichte fruchstbars verrichten mögen, warumb das gibt mein vorhaben das werkh mitlerweil zuerkhnen auf das gnedigster furst und her etc. disen allen sachen wuste ich mit der hulff gottes wol zu helfen, darob die Ro: Kay: Mt: etc. und das gantze land nutz kaiserliche ehr und gedechtnus befinden sechen und haben werden. Und so fer die Kay: Mt: etc. Ier solche meini vorhaben mit G: würden gefallen lassen, so will Ich Ier Mt: etc. in dem allem nichte verhalten, sonder schriftlichen und damnach im werckh will Ich darthuen, was Ich da schreib, darauf sich Ier Mt: etc. wol zuverlassen haben. Ich will auch den dreyen stetten Prag und der landschafft besonderi wonnung fürstellen damit sich die vor grosen wissendlichem ingerisnen beschwert durch das ganze land, mit den gebeien, nit vor wenigen schaden zu verhietten haben werden. Von solchem furnemen hab Ich vor acht jaren gepredigt geschriben gewarnet, aber nie sovil platz erlangen mög en, das mir volg beschehen were, sonder es haben mich hohe und nideri personen umb solcher erortterung willen angefeind, noch anfeinden derhelben, das Ich nit nach Irem gefallen hab handeln wellen, warumb das las Ich das mals beruehen, da nun Ier Mt: etc. Ier solche meini vorhaben mit g: an nemblichen sein werden, so wais Ich sovil hilff in dem zuerzaigen, die annder nit wissen, auch nit erfahren werden hiegegen.*“ Vilímková, *SHP JK*, 1972, s. 29–30. Za korekci překladu děkuji Anně Ohlidal. Vilímková, *SHP JK*, 1972, s. 29–30.

město i Pražský hrad stojí.“ Bonifác Wohlmüt navrhoval, aby se stavba realizovala ve čtyřech letech, kdy by se každý rok postavilo jedno podlaží, a nabízel, že pro stavbu zhotoví „model“, tj. projekt.²⁰ O stejném návrhu psal znovu v srpnu následujícího roku, kdy se řešila oprava kuchyně stojící na místě, kde by jím zamýšlený palác mohl stát. Královská kuchyně totiž byla zvenčí přistavěna k hradbě lemující na jihu třetí hradní nádvoří, západně od Starého královského paláce. Bonifác Wohlmüt viděl příležitost stavbu prosadit, a proto tvrdil, že by bylo lepší realizovat na místě kuchyně novostavbu než ji opravovat. Protože se jeho první snaha z předchozího roku zřejmě u Maxmiliána minula účinkem, doplnil ji tvrzením, že původcem myšlenky velkolepého paláce byl již Ferdinand I. Tím jednak zcela popřel jakoukoli Tirolovu roli v autorství konceptu, ale hlavně doufal, že panovníka inspiruje k následování otce. V tomto druhém dopise Bonifác Wohlmüt nejprve zopakoval výhody vyplývající z polohy navrhované budovy a dále zdůraznil, že tato „*potřebná a krásná*“ stavba by „*dominovala císařskému zámku neboli sídlu od všech tří pražských měst a také od mostu, a nejvíce na zámku samotném, kde by vzhlížela nádherně a výtečně*“. Uzavřel tím, že již pro Ferdinanda I. zhotovil „model“, tedy návrh, ale nedostal žádnou odpověď.²¹ I když si zřejmě Bonifác Wohlmüt pomohl drobnou lží a zamlčel Tirolův podíl na projektu, realizaci stavby, která by asi byla největším Wohlmütovým projektem pro Habsburky v Čechách, to nakonec nijak nepomohlo.

Na starý Tirolův a Wohlmütův návrh navázal až o celé století později císař Ferdinand III., který dal v letech 1638–1644 přistavět křídlo spojující novou císařskou rezidenci u Bílé věže se Starým královským palácem. Nebyla to však stavba nijak velkolepá, jakou si ve svých dopisech představovali Hans Tirol a Bonifác Wohlmüt, ale budova provedená stavitelem Giuseppem Matteiem v tom nejjednodušším architektonickém modu.²² Zda Matteieho návrh navazoval na projekty zmiňované

²⁰ NA Praha, ČDKM IV-P, kart. 192, fol. 539r–539v, Bonifác Wohlmüt Ferdinandovi I., 26. března 1568: „*Erstlich wo fernn Eur: Röm: Kay: Mt: ein neues gepew zwischenn der großen taffelstuben nebenn dem saal unnd der furstlichenn durchleuchtigkeit neuem gepew wo der jetzig ganng auff der alten maur stehet machenn woltenn lassen, welcher fur war ein kayserliche rezident, auch ein ewig epitaphium und gedechtnus sein würde, deß gleichen auch kein nützlicher und herrlicher gepew, als lanng die stat und schloß Prag gestadenn gamacht ist worden, unnd so Eur Röm: Kay: Mt: zu solchen nützlichen und zierlichen pau ein guetiges gefallen trügen unnd heten, so were mein untertheniger rath und einfeltiges guet beduncken das solcher pau auff vier jar zapauen angeordnet wurde, nemlich alle jar ein gaden oder zimer hoch gemacht würde, unnd so ich hier innen Eur Röm: Kay: Mt: willung und mainungs weset, wolt ich sampt einem erhabnen model aus gewechter geometrischer mas auff Eur Kay: Mt: verbeßerung machenn unnd stellen unnd gewart vonn Eur Kay: Mt: auff diesen unnd fogenden articklen eine gnadigen beschait.*“ Vilímková, SHP JK, 1972, s. 48 a 75–76.

²¹ NA Praha, ČDKM IV-P, kart. 192, fol. 602r–602v, Bonifác Wohlmüt Maxmiliánovi II., 7. srpna 1569: „*12: Wegen der Kay: Mt: kuchel, were mein einfeltiger rath, und guethbeduncken, wo ver die iczige Ro: Kay: Mt: unser allergenedigster herr, das hoch nützlich und schön gepew, so die alte Ro: Kay: Mt: hochloblich und seligister gedechtnuß kaiser Ferdinandus unserer iczigen Kay: Mt: geliebtisten herrn und vattern mildister denkens im willen gehabt zu bauen, von der Fr: Dr: etc gepew biß zu der Kay: Mt: taffelstuben, wo man iczt von der Fr: Dr: etc zimer auf der maur in die kirchen hienumb gehet, welches dem kaiserlichen schloß oder sicz, doniedten in allen dreien stedten Prag, auch auf der pruck oder wasser das schönest im schloß selbst, ein herrlich und treflich ansehen geben wurd. Darauf ich dan Irer Kay: Mt: seligen, ain modell, zu Irer Kay: Mt: wolgefallen gerissen, und uberandtwort. Und so die Ro: Kay: Mt: un[d nu (?)] auch deß willens, solchen baw nochmalß machen zulassen, ob es schon gleich in einem oder mehr jaren, nit kündt oder möcht gemacht werden, so möcht man doch gleichwol alle jar ein stuck doran verfertigen, aufsezzen, und uber windters mit bretern bedecken und bewaren, das dest vorzuchs halben, kein schaden darzu beschech. Und wo ferer Irer Kai. Mt. gesinnet, so wer das iczig bauen, an ab angezeigter kuchel iczo zu undterlassen, und in ander weg, mit hlocz zusammen zubinden, vomit alß an der uncosten die kuchel zu pauen, nit vorgeblich ursach, die lini oder schnur gehet von den zweien loca, gleich in der mittl durch die kuchen (und do man auch gleich iczo die kuchen machen solt, kondt sie dach vor kunfftigen wintter nit vorfertigt werden). Es wurd auch derselbe uncossten in 1000 Bß meischnisch gestehen. Man möcht ir aber gleichwol diesen wintter noch mit stempeln und anderer kleinen hülf helffen. Solches alles stehet bei der Kai. Mt. allergenedigisten wolgefallen. Id est ... 1000 Bß.*“ Vilímková, SHP JK, 1972, s. 48 a 75–76.

²² Jan Morávek, Giuseppe Mattei a „nová stavení“ Pražského hradu (1638–1644), *Umění V*, 1957, s. 340–355, zvl. s. 341–348. – Milada Vilímková, *Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Pražský hrad. Střední křídlo*, Praha 1970, s. 46–55. – Eliška Fučíková, *Palác pro císařovnu: Pražský hrad za Ferdinanda III.*, in: Gabriela Dubská (ed.), *Příběh Pražského hradu*, Praha 2003, s. 339–343.

v korespondenci obou architektů prvních Habsburků na českém trůně, je však těžké odhadnout. Hans Tirol a Bonifác Wohlmüt nemuseli nutně zamýšlet stavbu, která by běžela kontinuálně mezi dvěma exitujícími paláci, ale mohla být od nich oddělena krátkým krčkem s chodbou. Takový existoval mezi Starým královským paláce a kuchyní na třetím nádvoří (která by byla do nového křídla pojata). Mohl se zopakovat i před Bílou věží, kde se figura třetího nádvoří výrazně zalamovala. Nový palác by se tak odpoutal od svého pozadí v podobě hradby s chodbou a vytvořil by v panoramatu Hradu svébytnou jednotku. Ta mohla počítat s působením katedrální věže v pozadí, a pokud by získala štíty, jaké mělo západní křídlo Starého královského paláce, mohla na sebe v hradním panoramatu skutečně strhnout velkou pozornost, jak o tom snili Hans Tirol s Bonifácem Wohlmütem.

Rudolf II. a jeho cesta k Novému královskému paláci

Tirolův a Wohlmütův návrh zůstal jen na papíře a západní část Pražského hradu tak i za Maxmiliána II. setrvala nadále jen málo přitažlivou částí areálu. Tím spíše je pak překvapivé, že právě sem přesunul královskou a císařskou rezidenci Maxmiliánův syn Rudolf II.

Maxmilián II. zemřel dne 12. října 1576 a již v listopadu stejného roku poslal Rudolf II. do Prahy komorníka Hanse Poppa, aby na Pražském hradě připravil pokoje pro ovdovělou císařovnu Marii Španělskou. Rudolf jí tehdy kupodivu přenechal svoje vlastní komnaty ve Starém královském paláci, které dříve užívali čeští králové včetně Ferdinanda I. a Maxmiliána II., tedy v západním křídle nad Zelenou světnicí.²³ Ze zprávy lze také usoudit, že si císařovna Marie po smrti svého chotě vybrala Prahu jako vdovské sídlo, zatímco Rudolf měl zůstat ve Vídni.

Dne 7. prosince 1576 k tomuto rozhodnutí sepsali list nejvyšší hofmistr Českého království Ladislav starší z Lobkovic a podkomoří Burjan Trčka z Lípy. V něm potvrzují, že vyrozuměli, že Rudolf chce dát císařovně vdově na pohřeb svého otce císaře Maxmiliána k dispozici bývalé Ferdinandovy pokoje na Pražském hradě. Společně s komorníkem Hansem Poppem, vyslaným tehdy do Prahy, nicméně protestovali proti císařovu záměru dát Marii i místnosti v jižní části křídla Starého paláce, kde tehdy sídlila česká kancelář a které kdysi užívala královna Anna (v krátkém období po zničení jejího paláce u Bílé věže požárem roku 1541). Jako důvod uvedli, že by se tím narušil chod úřadu, který by byl právě v době příjezdu císařského dvora velmi zaměstnán.²⁴ Práci úřadů sídlících ve Starém

²³ Milada Vilímková, *Stavebně historický průzkum Pražského hradu, Starý palác, dějiny*, Praha 1974, s. 55–56 (dále jen Vilímková, *SHP SKP*, 1974).

²⁴ NA Praha, SM 49/6, kart. 2163, Ladislav starší z Lobkovic a Burjan Trčka z Lípy Rudolfu II., Praha, 7. prosince 1576: „*Psaní V. C. M., kterýmž nám milostivě věděti dávatí ráčíte, že Její Milost císařovna římská, uherská a římská královna, paní naše nejmilovanější, toho aumyslu býti ráčí, s V. C. M. odtud, kde nyní dvorem býti ráčíte, na hrad Pražský jeti, a tu do libosti své za některý čas pobýti, milostivě nám poraučejíc, poněvadž by se její Milosti ty pokoje, v kterých někdy císař Ferdinand slavné a svaté paměti přebývatí ráčil, nejpříležitější býti viděli. Však pro lepší její opatření a pohodlí, aby také k nim ten štok, kdež se nyní kancelář česká drží, a prve tu někdy také Její Milosti královna Anna též slavné a svaté paměti pokoje své mívatí ráčila, postaupen byl. Abychom V. C. M. dobré zdaní naše oznámili, jsme vyrozuměli, a jsauce toho vděční štěstného Její Milosti se vším dvorem, v tolikéž V. C. M. příjezdu, aby Pán Buoh všemohúci v dobrém zdraví do tohoto království dáti ráčil vinšujeme, potěšením očekáváme, a V. C. M. poddaně oznamujem, že sme dožádavši se Jeho Milosti pana arcibiskupa pražského, pana prezidenta komory české, pana hejtmana hradu Pražského, a kamrforýra V. C. M. mezi sebau promluvení jiměli, jakby Její Milost se vším dvorem svým blízko kostela opatřený a pohodlí své jak nejlépe jmiti moci ráčila. A dali jest nám toho správu týž komrforýr, že v těch hořejších pokojích nad kanceláří českau, kdež někdy slavné a svaté paměti, jakž dotčeno, tafelštubn Jeho Milosti byla, a potom nad těmi v druhých a tu okolo, a proti těm na druhé straně, kde též někdy pan Kuzman bejval, své náležité opatření dobré jmiti moci ráčí. Nacež jsme na spatření i pana hejtmana hradu Pražského s týmž komrforýrem vyslali, a*

královském paláci a jmenovaných zmíněným listem v následujícím pořadí – desky zemské, zemský soud, dvorský soud, česká kancelář, česká komora, apelace a účtárna, tedy správci země považovali za důležitější než pohodlí císařovny! A to dokonce přesto, že – jak sami tvrdili – žádané místnosti byly dříve obývány královnou Annou. Císařovna Marie se tedy musela spokojit jen s dvojicí pokojů v prvním patře západního křídla Starého královského paláce, odkud se dalo po můstku dojít na královskou oratoř ve svatovítské katedrále.

Habsburská rodina přijela do Prahy na Vánoce roku 1576 a pobývala zde do Maxmiliánova pohřbu 20. března 1577.²⁵ Původně měl být císař pohřben ve Vídni, ale tomu zabránil mor, a proto se Rudolf v polovině prosince rozhodl pro Prahu.²⁶ Tato okolnost může zdánlivě vysvětlovat situaci, proč krátce předtím Rudolf poskytl svoje pokoje císařovně – sám se do Prahy nechystal. Nicméně Marie v nich zůstala i poté, co Rudolf do Prahy přijel na otcův pohřeb, i po celou dobu svého pobytu v Praze do roku 1581. A nic se v tomto ohledu nezměnilo ani po Rudolfově trvalém přestěhování do Prahy v roce 1583. Císař tedy svoje pokoje matce přenechal zřejmě již s vědomím, že se do nich ani v budoucnu nehodlá stěhovat. Naznačuje tomu také řada akcí, které Rudolf na Pražském hradě po nástupu na trůn a krátce předtím nechal nebo zamýšlel provést.

Rudolf byl ve svatovítském chrámu korunován českým králem dne 22. září 1575, ještě za života svého otce Maxmiliána II. Po dobu jednoho roku tak mělo České království de facto dva krále, podobně jako tomu bylo dříve v případě Ferdinanda I. a Maxmiliána II. Pro „mladšího“ krále Rudolfa tedy musely být na Pražském hradě vyhrazeny pokoje mimo Starý královský palác, kde se nacházel Maxmiliánův apartmán a kde nebylo pro další členy rodiny místo. Pro případ společného příjezdu s otcem tak byly tehdy Rudolfovi nepochybně vyhrazeny pokoje v paláci u Bílé věže. S tím zřejmě souvisí Rudolfovo rozhodnutí postavit na Pražském hradě nové stáje, k nimž vypracoval projekt nový hradní stavitel Ulrico Aostalli již v lednu roku 1576, tedy ještě v době dvou králů. Tyto stáje pro 66 koní o délce 63 sáhů (112 m) měly být přistavěny k západní hradbě Hradu směrem do dnešního druhého nádvoří, přímo proti paláci u Bílé věže.²⁷ Rudolf se během své výchovy na španělském dvoře stal velkým milovníkem ušlechtilých koní, a proto stavba nových stájí pro něho musela být primárním cílem,²⁸ který by navazoval na úpravy Hradu započaté v době, kdy zde jako místodržící sídlil jeho strýc arcivévoda Ferdinand Tyrolský. Situace se však náhle změnila po Maxmiliánově smrti. Hned v listopadu

tak se jim oběma vidí, když v dveří dole na paláci, kde se po levé straně, do kanceláře české a po pravé nahoru šnekem chodí, portýr stane, že Její Milost bez všelijaké překážky opatřením Její Milosti náležitým, i s dvorem spokojena býti ráčí. Než aby se kancelář česká, a druhá zespod pod ní, kteráž jedna bez druhé, pro větší počet osob kancelářských kterýž za dvorem V. C. M. jedau, býti nemůže, v to pojiti jměla, téměř komrforýru V. C. M., jakž to rozměřil, vidí se býti nepotřebné. A při nás se také snáší, že na paláci hradu Pražského, kdež dsky zemské jsau, saudové zemský, dvorský, komorní kancelář, česká komora, appellací, puchhalterie se drží, a lide tu a znamenitý z cizích zemí k V. C. M. pojedou, a v těch pokojích se rady drží, aby se tu v těch místech, kde se ty věci řídí, co jinam hejbatí a měniti jmělo, snad by se dobře trefiti nemohlo." Vilímková, SHP SKP, 1974, s. 56–57.

²⁵ Josef Janáček, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003, s. 170–171.

²⁶ *Ibidem*, s. 165–167.

²⁷ NA Praha, ČDKM IV-P, kart. 192, zpráva české komory ze dne 4. ledna 1576 s přiloženým plánem. Eliška Fučíková – James S. Bradburne – Beket Bukovinská – Jaroslava Hausenblasová – Lubomír Konečný – Ivan Muchka – Michal Šroněk (edd.), *Rudolf II. a Praha. Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy. Katalog vystavených exponátů*, Praha – Londýn – Milán 1997, č. kat. III/191, s. 258.

²⁸ Stávající hradní stáje byly všechny ve špatném stavu. V dubnu 1578 psal Rudolf II. z Vídne o tom, že jeho stáje, jak ty na Hradě, tak v hradčanském špitálu, jsou zcela zničené a dožadoval se zprávy o možnosti jejich oprav. NA Praha, SM S 21/4, kart. 2096, fol. 12–13, Rudolf II. české komoře, Vídeň, 30. dubna 1578. Pramen a přepis ÚDU v Praze, Studia Rudolphina.

1576 psal Rudolf do Prahy, aby se zanechalo všech prací až na zasypaní „*příkopu před našimi předními pokoji*“²⁹ (tedy na dnešním druhém nádvoří), zakrytého od roku 1569 pouze dřevěnou konstrukcí. Poté do Prahy dorazila citovaná zpráva o přenechání císařských pokojů ve Starém královském paláci ovdovělé Marii.

Rudolf se nejdříve soustředil na nástup na trůn a na usídlení ve vídeňské rezidenci. Jeho matka Marie odtud naopak vyrazila do Prahy. Rudolf však musel mít již tehdy představu o místě svého pobytu na Pražském hradě i o tom, jakou roli v nich budou hrát kratochvíle. Ještě před svým trvalým přesídlením proto nechává do Prahy posílat své vzácné španělské koně. Doložení jsou zde již v roce 1578³⁰ a další byli z Vídně posláni počátkem roku 1580.³¹ K jejich ustájení zřejmě sloužily konírny, vyprojektované v roce 1576. Ty se později měly stát základem pro slavnou Rudolfovu kunstkornu, vybudovanou nad nimi v prvním patře.³²

Na kratochvíle odkazuje také první větší stavba, kterou císař na Hradě realizoval a která se od počátku nazývala *sommerhaus*, tedy letní dům či letní pokoje. Šlo o křídlo, prodlužující palác u Bílé věže západním směrem do třetího nádvoří. Stavba byla dokončována v červnu roku 1579, kdy Rudolf žádal českou komoru o 600 tolarů „*na úplné zařízení a dokončení naší nově postavené pracovny (schreibstuben) a letního domu (sommerhaus) u našich pokojů*“, konkrétně na malířské, zlatnické, truhlářské a zámečnické práce.³³ Se stavbou tohoto objektu, který měl v pohledu z nádvoří formu jednopatrového křídla, muselo být započato nejpozději v roce 1578. Jeho realizaci dal Rudolf najevo, že pro něho má sekundární hradní palác velký význam a výhody, které naopak Starému královskému paláci chyběly. Byl vybaven vlastní zahradou,³⁴ zatímco do nově založené Královské zahrady se ze starého paláce muselo chodit dlouhou chodbou. V rámci rozsáhlého Pražského hradu tak malý areál při západní bráně připomínal letohrádek. Na tuto funkci zřetelně odkazuje název nově postavených „letních pokojů“. Tento termín se zdá být totiž u nového křídla trochu zvláštní, protože jeho pokoje byly orientovány k jihu, což nebylo v létě nijak výhodné. Termín letní pokoje je tedy nutné překládat jako „letohrádek“, k čemuž poskytuje doklad obdobná stavba, realizovaná o něco později Rudolfem II. ve Vídni. Tam nechal císař v letech 1582–1583 přestavět tzv. *Kindertrakt* připojený k západní věži

²⁹ Milada Vilímková, *Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Pražský hrad. Střední křídlo*, Praha 1970, s. 24–25.

³⁰ HKA Wien, Hf 1578 R, fol. 263v, 5. července 1578: „*An die camer in Behem, daß sy zu unnderhaltung der Spanischen leibroß zu Prag die notdurfft habern und anders dargeben sollen.*“ Pramen a přepis ÚDU v Praze, *Studia Rudolphina*.

³¹ HKA Wien, Hf 1580 E, fol. 17v, 21. ledna 1580: „*Hannßen Schmid, Christoffen Geißler, Christoffen Pruckner, Michaeln Raitmair unndt Michaeln Schwarz, so die Spanischen roß von Wien hieher gen Praga gefüert, zu widerhineinzerung zusammen angeschafft 5 taler, unndt ligt des obristen stallmaisters bericht da aufgehebt.*“ Pramen a přepis ÚDU v Praze, *Studia Rudolphina*. V dubnu 1578 psal Rudolf II. z Vídně o tom, že jeho stáje, jak ty na Hradě, tak v hradčanském špitálu, jsou zcela zničené a dožadoval se zprávy o možnosti jejich oprav. NA Praha, SM S 21/4, kart. 2096, fol. 12–13, Rudolf II. české komoře, Vídeň, 30. dubna 1578. Pramen a přepis tamtéž.

³² Petr Uličný, Hledání velkoleposti. Rezidence císaře Rudolfa II. na Pražském hradě v letech 1600–1612, in: Petr Uličný – Guido Carrai – Sylva Dobalová et al., *Architektura Albrechta z Valdštejna. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600–1635*, Praha 2017, s. 841–846.

³³ JKSAK XII, č. 8198, s. LVI–LVII, Rudolf II. české komoře, 1. června 1579: „*Nachdem wir zu völliger zuerichtung und verfertigung unserer neuerbauten schreibstuben und sommerhaus bei unsern zimmern im schloss alhie auf maler, gold, tischler und schlossewerch ainer summa gelds bedürftig seind, so bevelen wir euch genediglich, das ir zu solchen notturften unserm camerdiener und getreuen lieben Hannsen Poppen alsbald sechshundert taler, die er ordentlich verraiten soll, zustellen lasset, damit die arbeit nit gehindert sondern schleinig damit fortgefaren werden müge.*“

³⁴ Uličný, *Zahrada arcivévodý (pozn. 11)*, v tisku.

starého Hradu, přičemž byla stavba nazývána „*summerhaus auf der pastien*“ nebo přímo „*neues lusthaus auf der pastien*“ (ležela při Španělské baště).³⁵

Společně s touto rekreační částí nechal Rudolf palác u Bílé věže vybavit něčím, co lze nazvat „duchovním“ refugiem. Byla to zcela oddělená, a tím i skrytá pracovna (*schreibstube*), neboli *studiolo*, umístěné vysoko v druhém patře Bílé věže.³⁶ Zdá se, že pozice paláce na okraji Hradu skýtala Rudolfovi řadu vítaných pozitiv, která začal brzy po svém nástupu na trůn rozvíjet. Vzdálenost od centra Hradu, tedy od královského paláce zaplněného zemskými úřady, mu mohla být naopak příjemná. Rudolf navíc na rozdíl od svých předchůdců dával během své třicetileté vlády a stavební činnosti na Pražském hradě vždy jasně najevo, že mu vyhovuje být stranou veřejného dění a ve skrytu. Nicméně skrytí neznamenal v jeho případě uzavření. Císař nechtěl být viděn, chtěl si však užívat výsady vše vidět. Na Pražském hradě proto využíval sít' chodeb, vedoucích na různé vyhlídky – do stájí a galerií i do okolí.³⁷ Když se kvůli moru v roce 1599 musel přestěhovat do Plzně, aby měl „*lepší prospekt z města na louky*“, nechal stejné chodby vybudovat i tam.³⁸ Podobně při vpádu Pasovských do Prahy v roce 1611 bylo Rudolfovou velkou starostí, aby v nastalém chaosu ukořistil belvédér Arcibiskupského paláce, odkud by měl krásný výhled do Jeleního příkopu.³⁹ Vyhlídku v podobě terasy nechal zbudovat na Matematické věži ve středním křídle nové rezidence (1602) a později i na vrchu samotné Bílé věže (1607) – zde ovšem spíše proto, že stará románská věž už neunesla střechu.⁴⁰ Tímto způsobem Rudolf dával upravovat architekturu již v raných letech své vlády ve Vídni: letní pokoje byly vybaveny terasou skýtající vyhlídku na Dunajský kanál i do dalekého okolí.⁴¹

Zatímco pro někoho mohla být stará hradní věž spíše známkou zaostalosti rezidenta za soudobými stavebními trendy, Rudolf to v Praze viděl jinak. V Bílé věži si mohl zřídit utajenou pracovnu a z věžního ochozu si užívat nádhernou vyhlídku na celé pražské panorama. A byl to právě tento aspekt, který chyběl ve Starém královském paláci. Císařské pokoje v západním křídle byly obrácené na jedné straně do třetího nádvoří se Starým purkrabstvím a z druhé strany do stísněného palácového dvorku a na svatojiřskou baziliku. Krásné palácové křídlo vybudované za Ludvíka Jagellonského, z kterého byl a je dodnes nádherný výhled na Prahu, ukořistily úřady. Jakkoli se to dnes zdá nepodstatné a pro mnoho jeho současníků u osoby s postavením nejvyššího světského vládce Evropy asi i nesrozumitelné, nelze než nabýt pocitu, že Rudolf dal přednost malému a špatně postavenému paláci u Bílé věže v okrajové poloze Pražského hradu zcela záměrně a dobrovolně a že velkou roli při tom sehrála jeho odloučená poloha a možnost vyhlídky.

³⁵ O detailní podobě letních pokojů, které později pohltilo Leopoldinské křídlo, však není nic známo. Renate Holzschuh-Hofer – Herbert Karner, *Die Alte Burg (Schweizerhof)*, in: Hebert Karner (ed.), *Die Wiener Hofburg 1521–1705. Baugeschichte, Funktion und Etablierung als Kaiserresidenz*, Wien 2014, s. 131–133.

³⁶ Petr Uličný, *První léta Rudolfa II. na Pražském hradě*, v tisku.

³⁷ K tomu Uličný, *Hledání velkoleposti* (pozn. 31), s. 860–864 a 893–894.

³⁸ Podle kronikáře Šimona Plachého zde totiž „*ráčil sobě místo i povětrí oblibovati, poručiv z domu Šebestiana Pechovského z Turnštejna, měšťtína a spoluradního zdejšího, až k městským zdem pavlače zdělati, tak aby prospekt z města na louky lepší míti ráčil*.“ Josef Strnad (ed.), *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské*, Plzeň 1883, s. 214.

³⁹ Uličný, *Hledání velkoleposti* (pozn. 31), s. 893–894.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 881–887.

⁴¹ O detailní podobě letních pokojů, které později pohltilo Leopoldinské křídlo, však není nic známo. Renate Holzschuh-Hofer – Herbert Karner, *Die Alte Burg (Schweizerhof)*, in: Hebert Karner (ed.), *Die Wiener Hofburg 1521–1705. Baugeschichte, Funktion und Etablierung als Kaiserresidenz*, Wien 2014, s. 131–133.

Rudolfův návrat k projektu nového paláce a Bernardo Buontalenti

Toto ovšem není konec příběhu přesunu císařské rezidence na Pražském hradě, a ani jeho plné znění. Příběh translace se odehrával v širším kontextu a císař musel ukázat, že toto rozhodnutí bylo správné. Zatímco císařovna-vdova Marie se vrátila v roce 1581 do Vídně a posléze do Španělska, Rudolf v roce 1582 cestoval opačným směrem. Pražský hrad si zvolil na zbytek svého života za rezidenční sídlo. Jeho ubytování mezi hradními příkopy, namísto ve starém císařském apartmánu, mělo ráz skandálu. Bylo nyní na něm, aby podnikl kroky, které by směřovaly k přeměně západní části Hradu do areálu hodného jeho postavení. Písemné dokumenty ukazují, že o takové radikální přeměně uvažoval již v prvních letech vlády a že tehdy zřejmě oprášil starší projekt Hanse Tirola a Bonifáce Wohlmuta.

Rudolf se při této přestavbě nechtěl spoléhat na mistry průměrných kvalit, jako byli Hans Tirol a Bonifác Wohlmut, a povolal do Prahy z Florencie medicejského architekta Antonia Lupiciniho. Rudolfova teta Johanna, dcera císaře Ferdinanda I., byla chotí velkovévody Francesca I. de' Medici a Rudolf chtěl tento příbuzenský vztah k rodině bytostně spojené s italskou renesancí náležitě využít. Antonio Lupicini společně s dary od velkovévody dorazil do Prahy 9. listopadu 1578. Rudolf mu ihned nařídil, aby „vytvořil model dvou bašt a kurtiny a věci k nim náležející“, které se stavitel již 20. listopadu chystal Rudolfovi představit.⁴² Šlo nepochybně o projekt na zajištění západního předpolí Pražského hradu. Následně Antonio Lupicini odcestoval do Vídně, kde se přes zimu až do února roku 1579 zabýval možnostmi budování opevnění.⁴³ Do Prahy se vrátil 16. března. O jeho návratu podal zprávu papežský vyslanec, podle něhož vykonanou práci císaře uspokojil, a vedle toho provedl „návrh na palác, kde bude císař bydlet“. Rudolfův dvůr totiž považoval Pražský hrad za nevhodné sídlo a vyžadoval návrat do Vídně.⁴⁴ O tomto novém paláci Antonio Lupicini sám referoval velkovévodovi v dopise ze dne 23. března 1579. Píše v něm, že mu Rudolf nařídil, aby se „ze všeho, co se dokončilo ve Vídni a z paláce, který se má postavit v Praze, po mém příjezdu do Itálie vytvořil model, plán a popis“, o čemž bude předem velkovévodu informovat.⁴⁵

Antonio Lupicini následně nastoupil cestu do Florencie, kde měl zřejmě zhotovené modely posoudit jak velkovévoda, tak i další architekti. Zkontrolovaný projekt se pak dostal do Prahy, kde se o

⁴² Carrai (pozn. 1), pozn. 4 na s. 383: „Io arrivai a Praga alli 9 di novembre e per parte di V.A. ho presentato a Sua Maestà le dodici gioie scolpite in teste di imperatori e disegni di pesci e uccelli insieme con la tazza a modo di uccello la qual roba ha ricevuto tutto con gratissimo piacere e mi ha commesso che io ne renda per lei infinite grazie a S.A. havendomi hordinato che io li faccia un modello di due baluardi et una cortina et sue appartenze i quali ho fatto e dimani gnene presenterò.“

⁴³ Guido Carrai, Architettura italiana a Praga alla fine del '500. L'idea di Bernardo Buontalenti ed il progetto di Giovanni Gargioli per la nuova galleria di Rodolfo II., *Critica d'arte*, 8 Ser. LXX, 2008, č. 33/34, s. 34–50, pozn. 6 na s. 35.

⁴⁴ Alexander Koller (ed.), *Nuntiaturlberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 3-X*, *Nuntiaturen des Orazio Malaspina und des Ottavio Santacroce. Iterim des Cesare dell'Arena (1578–1581)*, Berlin – Boston 2012, č. 60, s. 106–107, nuncius Orazio Malaspina kardinálu Tolomeo Gallio v Římě, Praha 16. března 1579: „Il Grand Duca di Toscana alcuni mesi sono mandò qua, ad istanza dell'Imperatore, un suo ingegniero, valent'huomo, chiamato Antonio Lupicino. Questo S. M.à ha mandato a riconoscere la città di Vienna et frontiere di Ungaria, con intentione di rimediare li errori delle fortezze che sono fatte et farne alcuna di novo. Pochi giorni sono che è tornato et ha dato molta buona sodisfattione di sè. Ha ancora fatto un disegno di un palazzo che pensa far l'Imperatore per sua abitazione, la qual ogni huomo crede che sarà qua ordinariamente, se ben tutta la Corte desidera molto di tornar a Vienna, dove sono molto maggior commodità et abbondanza di vivere.“ Za upozornění na tuto zprávu děkuji Guido Carraiovi.

⁴⁵ Carrai (pozn. 1), s. 371: „Sua Maestà mi ha ordinato che di tutto quello che si è concluso a Vienna et di un palazzo che si ha da fare in Praga allo arrivo mio d'Italia io li faccia modello et disegno et metta inniscritto ma che nanzi che io glielo mandì io faccia consapevole tutto a V.A. del che ne ho avuto molto piacere.“

něm objevují zprávy až v roce 1583. Tehdy se Rudolf po sedmi letech vlády rozhodl pod hrozbou tureckého nebezpečí využít největšího města svého soustátí a přetvořit ho v trvalou rezidenci.⁴⁶ Rudolf se svým dvorem dorazil do Prahy dne 16. října 1583 a hned v listopadu proběhlo rokování o podobě císařského paláce, při němž se probíral i Lupicinův projekt. O průběhu jednání informoval medicejský vyslanec florentský dvůr v dopise ze dne 25. listopadu roku 1583. Velvyslancův zdroj, kterým byl císařův komorník Wolfgang Rumpf, sděloval, že Rudolf velkovévodu „požádá o pomoc na vystavění královského paláce“. Velvyslanec k tomu ještě dodal, že „když se rokovalo nad jeho případným vystavěním, byl nalezen model, který již vytvořil Lupicino“, a Wolfgang Rumpf chtěl proto vědět, kde se tehdy Antonio Lupicini nacházel.⁴⁷ Nicméně vyslanec moc šancí tomuto staršímu projektu nedával, protože dodával, že „Lupicinův model je zpochybněn mnohými rozpory a protiklady“ a že „existují již modely nové“, rozhodnutí však ještě nepadlo.⁴⁸ Jelikož Antonio Lupicini pobýval již od roku 1583 trvale v Itálii⁴⁹ a do Čech se asi už nevrátil, zdá se, že o osudu jeho projektu nakonec přece jen rozhodly ony „rozpory a protiklady“.

Vyslancova slova o chystané realizaci jednoho z návrhů potvrdila císařova žádost o finance adresovaná českým stavům o měsíc později. Na jejich zasedání, ukončeném dne 14. prosince roku 1583, jim Rudolf oznamoval, že „nelitujíc své osoby císařské“, rozhodl se učinit svým sídlem Pražský hrad. Dodal však zároveň, že „což se i na voko spatřuje, že na hradě Pražském, kdež stolice JMCské, jakožto krále českého jest, dosti skrovná opatření a pohodlí z strany stavení a bytnosti podle náležitosti a důstojenství JMCské míti ráčí.“ Rudolf psal, že by náklady na stavbu vzal rád na sebe, ale pro jiné výdaje – patrně nákladné udržování míru s Tureckem – tak učinit nemůže. Stavové s tímto císařovým návrhem rádi souhlasili, protože si dávno přáli, aby se císař v Praze trvale usadil, a vyhlásili tříletou sbírku, která měla jen z měst vynést ročně 3500 kop gr. českých a celkově za tři léta až 48 tisíc kop.⁵⁰ Rudolf tak mohl hned 17. ledna roku 1584 přikázat stavebnímu písaři Michaelu Keckhovi,

⁴⁶ Janáček (pozn. 25), Praha 2003, s. 212–214.

⁴⁷ Carrai (pozn. 1), s. 371: „Qui si da ordine di principiar questa Dieta et secondo che m'accennò il Rompf Sua Maestà domanderà sussidio per fabbricar un Palazzo Regio et su questo ragionamento di fabbricare sanno ritrovato il modello che già fece il Lupicino et il Rompf mi domandò poi che ne era di lui.“

⁴⁸ Ibidem, s. 371: „[...] il modello del Lupicino tentenna già di molte contraddizioni e opposizioni et ci sono nuovi modelli tuttavia non si è risoluto ancora“.

⁴⁹ Ibidem, s. 383, pozn. 7.

⁵⁰ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VI: 1581–1585*, Praha 1890, č. 257, s. 453–455, sněm konaný ve dnech 18. listopadu – 14. prosince 1583: „Pomoc na stavení hradu Pražského: A jakož jest JMCská stavům se v tom milostivě ohlásiti ráčí [...], toho milostivého oumyslu bejti ráčí, aby [...] zde v tomto království na hradě Pražském [...] bytem a dvorem svým na větším díle bejvati a trvati, a tak, nelitujíc své osoby císařské [...], však poněvadž stavům vědomé jest, což se i na voko spatřuje, že na hradě Pražském, kdež stolice JMCské, jakožto krále Českého jest, dosti skrovná opatření a pohodlí z strany stavení a bytnosti podle náležitosti a důstojenství JMCské míti ráčí, což JMCská rád na vlastní náklad svojoj stavení a opravu téhož hradu Pražského by před sebe vzíti ráčil, však poněvadž pro jiná veliká nesnesitelná často oznámená vydání a náklady JMCské to vykonati možné není, a chtěje JMCská z výš oznámených příčin to rád před sebe vzíti, JMCská jich stavův za obzvláštní slušnou pomoc, aby JMCské stavové k témuž stavení hradu Pražského svolili [...], však chtěje vždy to v skutku podle svých nejvyšších možností na sobě ukázati [...], na tom sou se snesli, aby ještě mimo všechny výše oznámené svolené pomoci z domův poddaných svých po pěti groších českých do tří let pořad zběhlých sbírali, a to při termíních svrchu svolené pomoci turecké [...]. Kderážto všechny pomoci a sbírky po pěti groších českých v žádné jiné místo mimo stavení hradu Pražského vydávány a obráceny býti nemají. Pražané pak a jiná města království tohoto, místo takové vejš oznámené sbírky, JMCské sou čtvrtý díl berně své hraničné svolili, totižto každého roku do týchž tří let tři tisíce jedno sto pětmecíma kop grošův českých, a to též, rozdělíc při každém terminu na póly nejvyšším berníkům na hrad Pražský podle berně své odvozovati mají.“

staviteli Ulricovi Aostallimu a dvornímu tesaři Andreu Altmannovi, aby se co nejdříve poradili o svozu stavebního materiálu, protože se rozhodl na Pražském hradě provést „*velkolepou stavbu*“.⁵¹

Sbírka schválená v roce 1583 vynesla do ledna roku 1588 celkem 80 tisíc zlatých.⁵² Výše celkové sumy naznačuje, že přestavba měla mít velkolepý ráz, měnící zásadně tvář Pražského hradu. Rozlohu zamýšlené stavby dobře ukazuje také srovnání s částkou, jakou bylo v letech 1601–1605 potřeba investovat do budování středního křídla s kunstkomorou, nových stájí a nového Španělského sálu v severním křídle, realizovaných v době největší Rudolfovy stavební aktivity na Hradě, a která dohromady činila 36 524 kop gr. míš. (tolarů, tj. zlatých rýnských).⁵³

Přicházející peníze však císař používal na různé jiné potřebné akce. V letech 1585–1586 to byla oprava a vymalování Zelené světnice v západním křídle Starého královského paláce a hlavně vyrovnání a vydláždění nádvoří.⁵⁴ Rudolf také nařídil přestavět letní pokoje s pracovnou, s čímž byli jeho řemeslníci a umělci hotovi do konce roku 1587.⁵⁵ Kromě toho se císařův tajný rada Johann Trautson pokoušel část peněz (18 tisíc tolarů) použít na pokrytí Rudolfových cestovních nákladů a částku 50 tisíc tolarů vydanou v roce 1583 ani nebyl schopný dohledat.⁵⁶ Způsob využití sbírky vzbuzuje pochybnosti o tom, zda naplnila svůj účel: císař žádný nový palác se svými pokoji v tomto období – ani nikdy poté – nerealizoval. Jediná velkolepá stavba, která v prvních letech Rudolfovy vlády na Hradě vznikala, byly Španělské stáje při Prašném mostě a galerie v prvním patře nad nimi, s jejíž stavbou se započalo kolem roku 1586, ale která byla dokončena až v roce 1597.⁵⁷

Z fragmentárně dochovaných zpráv plyne, že se Rudolfův palác měl nacházet v místech, kam jej dříve umísťovali Hans Tirol a Bonifác Wohlmüt. Předtím, než byly v roce 1583 projednávány výše zmíněné projekty, žádala počátkem roku 1582 česká komora císaře o svolení k rozšíření její kanceláře, umístěné ve Starém královském paláci. Ačkoli komora získala svolení, své námítky tehdy vyjádřil hradní stavitel Ulrico Aostalli. Jelikož kancelář mířila jižním směrem ven z Hradu, navrhoval její rozšíření po směru hradby, vedoucí k letním pokojům. Vznikla by stavba, která by vycházela ze Starého královského paláce směrem na západ ke kuchyním, stojícím mezi Starým královským palácem a palácem u Bílé věže. Jelikož Ulrico Aostalli psal, že „*toto místo dala Jeho Výsost zakreslit zvlášť na modelu* [tj. na plánu]“,⁵⁸ musel existovat nějaký císařem objednaný plán (jehož autorem však nebyl

⁵¹ NA Praha, SM S 21/4, kart. 2096, 17. ledna 1584: „*Den Euer Römische Kaiserliche Maiestat unseres etc. wegen deroselben pauschreiber herrn Michel Keckhen von Schwarzpach, meister Ulrichen Avostalis verwalter des paumeisteramts und Andro Altman hofzimmerman beim Prager schloß zu ermelden, nach dem Ire Kaiserliche Maiestat gnedigist entschlossen, ain ansehnliches gepeud bei ermelten schloß furnemben zu lassen, das sie alsbald mit fleis erwegen und beratschlagen, wie der vorat an stein, sand, kalch, zigel und anderen aufs negst zu bestellen, auch das holcz, laden, und latten mit beßer belegenheit hieher zu bringen.*“

⁵² *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VII, 1586–1591*, Praha 1891, č. 140, s. 24, 26. ledna 1588.

⁵³ APH, Dvorní stavební úřad (HBA), kart. 2, č. 58. Nové stáje se Španělským sálem stály v letech 1601–1605 celkem 26881 kop, schody v Matematické věži (asi jejich horní část), budované v letech 1602–1603, stály 4308 kop, střední křídlo s kunstkomorou a galeriemi stavěné v letech 1601–1602 stálo celkem 5335 kop. Pro srovnání stála stavba východní části středního křídla, realizovaná v letech 1642–1643 obdobnou částku, totiž 28 399 zl. Viz Morávek (pozn. 22), s. 350.

⁵⁴ NA Praha, SM S 21/4, kart. 2096, fol. 94–134.

⁵⁵ JKSAK XV/2, č. 11659, s. XXVII, české komoře, 12. listopadu 1587, Praha: „[...] *auf erbauung des neuen sommerhauses und schreibstübels in unserm küniglichen schloss alhier, dann auch des gartens für die küniglen und voglhort in neuen thiergarten* [...]“, což dohromady činilo 840 schillingů.

⁵⁶ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VI, 1581–1585*, Praha 1890, č. 354, s. 612–613, 3. října 1585.

⁵⁷ Milada Vilímková – František Kašička, Křídlo Španělského sálu ve stavebním vývoji Pražského hradu, *Památky a příroda* XXXVI, 1976, s. 385–391, zvl. s. 388–389.

⁵⁸ NA Praha, SM 21/4, kart. 2096, fol. 58, 10. ledna 1582; Vilímková *SHP SKP*, 1974, s. 59.

Ulrico Aostalli), jenž se mimo jiné týkal i tohoto místa, tedy jižního okraje dnešního třetího nádvoří. Ulrico Aostalli považoval za možné a vhodné zvětšit kancelář tak, aby se stala součástí onoho plánu. Jedním z císařových záměrů, o němž se diskutovalo v roce 1583 a na který byla vypsána zemská sbírka, mělo být s velkou pravděpodobností toto nové křídlo, jež by spojilo Starý královský palác s externím palácem u Bílé věže a o němž se již hovořilo za císaře Ferdinanda I. a Maxmiliána II.

Přestože Rudolf II. na Pražském hradě žádný velkolepý palác nepostavil, velmi dlouho se touto myšlenkou zabýval. Slova medicejského vyslance vyřčená v roce 1583 o tom, že Rudolf hodlá velkovévodu Francesca opět požádat o pomoc, se naplnila a vedle ke vzniku další verze návrhu. Za tímto účelem Rudolf do Prahy v polovině roku 1585 povolal dva florentské stavitele, Giovanniho Gargioliho a Antonia Valentioho. Jejich příchod dokládá zpráva z června roku 1586. Rudolf pak počkal do konce stavební sezony, aby na konci prosince roku 1586 oznámil, že Giovanniho Gargioliho posílá „do Vlach s některými obzvláštními modely k stavení Hradu pražského, aby tam o tom dále s jinejmi rozumnými paumistry rozmluvení jměl“, na což měl Giovanni Gargioli dostat 400 tolarů.⁵⁹

Těmito předními staviteli se ukázal být slavný architekt Bernardo Buontalenti a v roli konceptora sám Francesco I. de' Medici. O projektu psal Bernardo Buontalenti dne 11. června 1587 Francescovi dopis, v němž mluví o velkovévodou zadaném úkolu, kterým byla změna řešení sálu a schodiště paláce v blíže neurčeném místě. Tím se ukazuje být Pražský hrad: „Zasílám Vám náskres paláce,“ psal Bernardo Buontalenti, „v němž mi Jeho Výsost poručila, abych pozměnil schodiště a sál a neodchyloval se od Vašeho příkazu, ježto při prvním náhledu se Jeho Nejjasnější Výsosti nelíbil, a nohama mi naznačila, kde má schodiště stát tak, jak stojí v tomto novém náskresu, z čehož vyzískala tolika pohodlí, že se to ani nedá vyslovit. Pročez náskres Jeho Nejjasnější Výsosti zasílám písemně zvlášť, aby byl patrný rozdíl mezi tím příšlým odjinud a tím mým, jenž mi Jeho Nejjasnější Výsost podle svého nečekáného přání uložila vytvořit. A říkám upřímně, že žádný architekt na světě by to nedovedl lépe a že mistr Giovanni mi řekl, že ze všech náskresů a modelů, co Jeho Výsost viděla, a že jich viděla nespočet, nikdy neviděla krásnější schodiště. A Jeho Výsost nechť mi promine, pakliže jsem snad neučinil přesně tak, jak mi poručila a prsty načrtla. Ale povím Vám, že bude-li se stavba stavět tak, jak Jeho Výsost poručila, bude to věc nevidaná, že se bez znalosti místa vytvoří tak velký prostor na nádvoří a stejně tak i veškeré komnaty.“⁶⁰

⁵⁹ NA Praha, SM S 21/4, Rudolf II. berníkům, 24. prosince 1586: „Věděti vám dáváme, že sme Giovanovi Gargioli z Florence, paumistru našemu, kteréhož do Vlach s některými obzvláštními modely k stavení Hradu pražského, aby tam o to dále s jinejmi rozumnými paumistry rozmluvení jměl, a tím spíše zase zde býti mohl, na cestu, a na vejrážku služby jeho z pomoci na stavení téhož hradu svolené, čtyři sta kop grošuv českých, povolití ráčili. A protož vám poroučíme, abyste dotčenému paumistru našemu takových čtyři sta kop grošův českých z též pomoci bez meškání vydali.“ Německá verze dopisu viz JKSAK XII, č. 8241, s. LXXI, komorník Rudolfa II. Hans Popp sděluje české komoře císařův rozkaz, 24. prosince 1586: „[...] paumaister Giouanni Gargioli von Florentz mit ettlichen underschidlichen paumodellen, so zu dem neuen pau gemacht worden, damit nach Italia zu andern furnemben paumaistern, dieselben mit inen wol zu beratschlagen und zu besichtigen, zu verschickhen.“

⁶⁰ Carrai (pozn. 1), s. 374: „Io li mando il disegno del palazzo che Vostra Altezza mi ordinò ch'io rimutassi le scale, salla e non son ucito de la sua comesione si come a la prrma Vostra Altezza Serenissima conobe che non li sodisfaceva e co' sua piedi m'aceno che la scalla avesi a stare, si come s'è fata in questo nuovo disegno, de la quale cosa n'ha partorito tante le comodità, che più non si può dire. Siccome in iscritto lo mando a Vostra Altezza Serenissima distintamente a ciò si conosca la differenza che è da quello che è venuto di là a quello che Vostra Altezza Serenissima m'ha fatto fare, secondo il suo capricio. E dico liberamente che architeto del mondo non l'arebe posuto fare meglio e m'ha deto Maestro Giovani, che di quanti disegni e modeli, che ha auto Sua Maestà, che n'ha auti infiniti, non ha mai visto la più bela iscalla e Vostra Altezza mi perdoni se non ho fato forse si come la mi impose, che co' le dita Vostra Altezza mi disegnò. Ma li dico che se la fabrica si farà come Vostra Altezza ha ordinato, che sarà cosa miracolosa, che senza avere veduto sito, sia creuto si gran riceto nel cortile e così tute le

Že šlo o projekt pro Prahu a že mistrem Giovannim byl císařův stavitel Gargioli, ukazuje o měsíc později napsaný dopis, který dne 27. července 1587 poslal Gargioli po svém návratu do Prahy velkovévodovi. Informoval ho v něm o přijetí císařem, o jeho zájmu o práci vykonanou v Itálii i o Rudolfově plné spokojenosti s jeho misí. „*Co se týká návrhu paláce,*“ psal Gargioli, „*který jsem mu jménem Vaší Nejjasnější Výsosti předložil, nemohl bych nikdy dostatečně vylíčit, jak velice se Jeho Veličenstvu líbil, a vyrozumíte z toho, že poté, co bedlivě prohlédlo a posoudilo všechny projekty tohoto paláce, které mělo před sebou, nakonec se vyslovilo, že tento dá ve vhodnou chvíli vystavět.*“⁶¹

Tato „*vhodná chvíle*“ ovšem nikdy nepřišla. Místo toho se zdá, že Gargioli byl po svém návratu císařem pověřen, aby vyprojektoval zcela novou stavbu. Za provedení „*některé obzvláštní modele k stavení hradu Pražského*“ měl podle císařova příkazu z 20. dubna 1588 dostat 85 kop gr. čes.⁶² Dalších 368 tolarů (tj. 368 kop gr. míš.) se mu mělo vyplatit v únoru roku 1589, a to za „*uděláním jistého modele, jak by hrad Pražský vystavěn býti měl.*“⁶³ Jelikož termínem model byl označován jak kreslený návrh, tak dřevěná maketa, zdá se, že nejprve Gargioli vykreslil návrh na papír a poté jej převedl do trojrozměrné formy. Protože někdy v té době začínala stavba Španělských stájí (přesné datum zahájení není známo),⁶⁴ je pravděpodobné, že se návrh týkal buď celého křídla, nebo jen velké obrazové galerie v patře.

Velkolepý palác, „*věčné epitaphium*“, nakonec na Pražském hradě po Ferdinandu I. a Maximiliánovi II. nerealizoval ani Rudolf II. A to přesto, že na rozdíl od svého otce a děda měl stavbu finančně zajištěnou zemskou sbírkou a konfirmovanou prominentním italským architektem své doby a jeho zaměstnavatelem, medicejským velkovévodou. Císař přitom pro zajištění realizace a kvality projektu udělal mnoho a z dochovaných popisů lze tušit, že stavba mohla být novou ozdobou Pražského hradu. Mělo to být křídlo s císařovými pokoji, propojující Starý královský palác s menším palácem u Bílé věže. Buontaleni navržené a Francescem tolik vyzdvihované schodiště mělo zřejmě být vstupním schodištěm do paláce z třetího nádvoří. Buontaleni zmiňovaný sál pak měl být zřejmě prostor, do kterého schodiště ústilo, tedy trabantský sál, vstupní prostor dispozice císařského apartmánu.⁶⁵

Na otázku proč se stavba nakonec nikdy nerealizovala, je těžké odpovědět. Vedle toho, že se z prostředků, které na ni byly určeny, financovaly jiné akce, lze spekulovat i nad méně racionálními

stanze.“ To že Francesco ukazoval svoje představy „*nohou*“ lze jistě vysvětlit tak, že při svém výkladu stál u modelu ležícího na zemi.

⁶¹ Ibidem, s. 373: „*Quanto al disegno del palazzo che io in nome di Vostra Altezza Serenissima le ho presentato, non poterei mai dire quanto sia piaciuto a Sua Maestà e da questo lo potrà comprender che, dopo aver diligentemente veduto e considerato tutti i disegni che ella aveva dinanzi di questo palazzo, alla fine ha mostrato di farlo mettere a suo tempo in esecuzione.*“

⁶² NA Praha, SM S 21/4, Rudolf české komoře, 29. září 1588: „*Věděti vám milostivě dáváme, že sme paumistru našemu Janovi Gargioli z Florence některé obzvláštní modele k stavení Hradu pražského přihotoviti poručiti ráčili. Za kterážto vykonané dílo a k tomu náležitě potřeby, kteréž jest z svezích vlastních peněz koupiti musil, podle partykuláře, kteréž od puchhalterie komory naší české ratifikován jest, 34 kop 48 gr. míš. dlužno mu se pozůstává.*“ Regest in: JKSAK XII, č. 8250, s. LXXIV.

⁶³ NA Praha, SM S 21/4, Rudolf české komoře, 10. února 1589: „*Jakožte předešle na jisté poručení naše paumistru našemu Janovi Gargioli z Florencie k uděláním jistého modele, jak by hrad Pražský (škrtlé: „v nově“) vystavěn býti měl, 34 kop 48 míš. vydali z peněz na stavení téhož Hradu pražského svolených. I poněvadž mu se za týž již na místo přihotovený model podle jistého nám podanného partikuláře, co nač vynaloženo jest, ještě tři sta šedesát vosm tolarů šestnácte gr. dodatí pozůstává, pročez vám milostivě poroučeti ráčíme, abyste témuž Gargioli takovejch tři sta šedesát vosm tolarů šestnácte gr. z dotčených, na stavení hradu Pražského svolených.*“ Regest in: JKSAK XII, č. 8250, s. LXXIV.

⁶⁴ Vilímková–Kašička (pozn. 57).

⁶⁵ Carrai (pozn. 1), s. 373–374, omylem spojuje Buontaleniho schodiště se schodištěm v Matematické věži, které však bylo postaveno až v roce 1602 a nemá s florentskou architekturou nic společné.

důvody. Že by totiž přímým spojením se Starým královským palácem ztratil Rudolf svoji „autonomii“, kterou měl v pokojích u Bílé věže. Ať tak nebo onak, s tím jak se z Rudolfova konceptu vytratila stavba nových pokojů, byla nahrazena budováním velkolepých prostor pro umístění narůstajících sbírek. Než je však během své dlouholeté vlády všechny vybuodoval, zůstával mu z počátku k užítku pouze onen neutěšený palác na výspě Pražského hradu u Bílé věže, takže rezignace na projekt nového císařského paláce musela být pro Rudolfovy současníky asi málo pochopitelná. Tak lze interpretovat slova benátského vyslance Mattea Zaneho, vyslovená v roce 1585 zřejmě v souvislosti se stavbou letních pokojů: „*Jeho Veličenstvo si s velkou starostlivostí dává pracovat zde v paláci, ale stavba je spíše k pohodlí a okrase nežli k lesku a velkoleposti.*“⁶⁶

K lesku a velkoleposti svých staveb se Rudolf ve svých stájích a galeriích nakonec propracoval. Změnil přitom ovšem zcela topografii Pražského hradu. S tím, jak zanechal záměru stavby nového křídla na třetím nádvoří, rozešel se i s vnitřním areálem Hradu. Zatímco tímto směrem mířily ještě návrhy letních pokojů a částečně i křídla se Španělskými stáji, dalšími stavbami se Rudolf již vydal na novou cestu budování Pražského hradu. Na ni nastoupil kolem roku 1600, kdy veškerý svůj zájem obrátil do prostoru dnešního druhého nádvoří, kde vzniklo architektonicky vynikající křídlo Nového Španělského sálu a monumentální vstup, neoprávněně nazývaný po jeho bratru Matyášova brána.⁶⁷ Po dlouhých letech úvah nad připojením sekundárního paláce u Bílé věže k Starému královskému paláci, které zaměstnávaly jeho předchůdce a architekty, to byl nakonec Rudolf, kdo se s tímto konceptem radikálně rozešel a vrhl své síly na budování nového areálu habsburské rezidence na Pražském hradě v novém místě, a to „mezi příkopy“. Teprve od okamžiku, kdy jeho stavitelé navrhují velkolepé stavby na dnešním druhém nádvoří, obsahujícím komplex několika stájí, galerií a zbrojnice, lze mluvit o vzniku Nového královského paláce na Pražském hradě. Nový palác s obytnými pokoji však tomuto areálu přece jen stále chyběl, a bylo tak na Rudolfových následovnicích, zejména Ferdinandu III., aby chybějící články doplnili. Tolik diskutované spojovací křídlo ke Starému královskému paláci za Rudolfovy vlády nakonec vzniklo, ovšem jen jako utilitární objekt bez větších architektonických ambicí.

Ve své tisícileté historii zažil Pražský hrad několik „emigrací“ vládců země mimo jeho zdi: krále Vratislava II. na Vyšehrad, Jana Lucemburského a Václava IV. do Starého Města pražského. Vždy však šlo o odchod dočasný, který byl s dalším nastupujícím panovníkem vystřídán návratem do středu Pražského hradu, do prostor Starého královského paláce. Také Rudolfův čin je možné klasifikovat slovem „emigrace“ či „exil“. V tomto případě však měl jeho krok na topografii a formu Pražského hradu trvalý a zcela zásadní dopad. Těžiště Hradu se vychýlilo na samý okraj areálu mezi hradní příkopy, v době Rudolfa II. teprve zasypávanými, a trvalo celá staletí, než byla tomu prostoru dána

⁶⁶ JKSAK XV/2, č. 11972, s. LXXXV, benátský vyslanec v Praze Matteo Zane benátskému dóžeti Pasqualu Cicognovi, 10. prosince 1585: „*Fra tanto la maestà sua fa lavorare noc molta sollecitudine qui nel palazzo et la fabrica è più tosto a commodità et abbellimento che a splendore nè a grandezza.*“ Krčálová (pozn. 1), s. 521, pozn. 55.

⁶⁷ K tomu naposledy Uličný (pozn. 31), s. 847–893.

* Text byl připraven v rámci projektu Grantové agentury České republiky č. 13-16963S „*Praha – rezidence Ferdinanda I. Habsburského a jeho kulturního okruhu, 1526–1564.*“ Řešitelce projektu Jaroslavě Hausenblasové děkuji za poznámky k textu a za korekturu přepisů německých rukopisů.

forma vhodná pro sídlo vládce české země. Funkce paláců se pak prohodily: „Externím“ palácem, který byl původně u Bílé věže, se nakonec stal Starý královský palác, zaplněný úřady, velkolepým Vladislavským sálem plným obchodů.*